

Murar på södra borggården

Rapport från arkeologisk förundersökning 2009
Kalmar slott, Kalmar socken och kommun, Småland

Cecilia Ring

KALMAR LÄNS MUSEUM
Rapport 2009:25

Murar på södra borggården

Rapport från arkeologisk förundersökning 2009

Kalmar slott, Kalmar socken och kommun, Småland

Författare	Cecilia Ring
Copyright	Kalmar läns museum
Redaktion	Per Lekberg, Seija Nyberg
Kartor	Publicerade i enlighet med tillstånd 507-98-2848 från Lantmäteriverket
Förlag	Kalmar läns museum
ISSN	1400-352X

Abstract

Keywords: Kalmar, Kalmar castle, walls, medieval

In February 2009, a preliminary investigation was conducted in the southern courtyard of Kalmar Castle. The purpose of the investigation was to ensure that no subterranean medieval structures were to be damaged in the process of laying down new water piping for fireproofing of the castle roof.

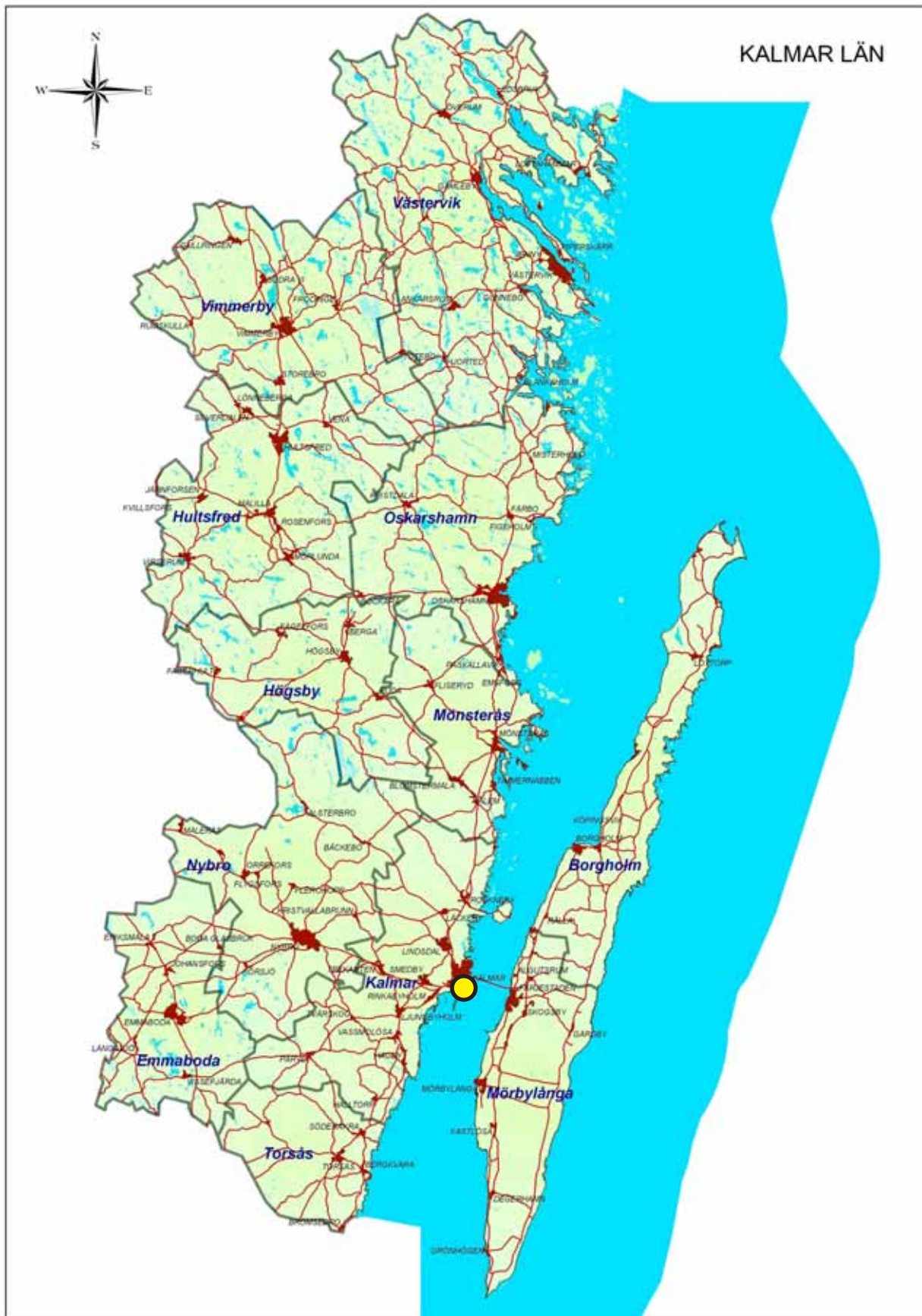
During the investigation, three subterranean walls were found. Wall no.1 was partially uncovered during Martin Olsson's excavations

in the early 1900:s, but the other two walls were previously unknown. All three walls were more or less fragmented.

Since the piping had to pass wall no.1 and 2 without damaging the structures a decision was made to drill through the walls. During the investigation a whole skeleton and other human skeletal remains were also discovered adjacent to the castle wall. These finds are reported separately.

Innehåll

Sammanfattning.....	7
Inledning.....	8
Historik.....	9
Undersökningsresultat.....	11
Tolkning.....	14
Referenser.....	16
Tekniska och administrativa uppgifter.....	17

Karta över Kalmar län med undersökningsområdet markerad.

Sammanfattning

I samband med att Statens Fastighetsverk skulle brandsäkra taken på Kalmar slott schaktades för vattenledning på södra borggården. Förundersökningen genomfördes i form av schaktövervakning, februari månad 2009, och dess syfte var att se till att inga murar eller andra konstruktioner skadades.

Vid förundersökningen påträffades tre murar. Mur 1 hade delvis tidigare varit framme vid Martin Olssons undersökningar i början av 1900-talet. Mur 2 var inte känd sedan tidigare och mur 3 syntes endast i schaktkanten. Alla tre

murarna var mer eller mindre sönderbrutna.

Mur 1 och 2 löpte tvärs över i schaktet där vattenledningen skulle dras fram. För att komma igenom murarna utan att göra för stor skada beslutade och fick man tillstånd till att borra igenom murarna.

I samband med undersökningen påträffades ett helt och delar till ytterligare skelett. Dessa avrapporteras efter överenskommelse med Länsstyrelsen i särskild ordning.

Inledning

I samband med att Statens Fastighetsverk skulle brandsäkra taken på Kalmar slott, Raä 54, schaktades för vattenledning på södra borggården. Då det sedan tidigare var känt att det fanns bland annat murar efter nu ej synliga byggnader beslutade Länsstyrelsen i Kalmar län att det krävdes en förundersökning i samband med schaktningen. Förundersökningen genomfördes som schaktövervakning vid ett antal tillfällen under januari månad 2009 och dess syfte var att se till att inga murar eller andra konstruktioner skadades. Om murar eller övriga konstruktioner påträffades skulle de dokumenteras.

Bild 1. Översikt med undersökningen utmärkt med röd punkt.

Historik

Kalmar slott grundades på 1100-talet på en holme vid Kalmarsund. Kalmar stad låg under medeltiden öster om slottet. Stadens och slottets hamn låg omedelbart norr om slottet.

Slottet har under medeltiden fram till 1600-talet byggts om flera gånger. Spår efter olika byggnadsskeden har påträffats vid ett flertal arkeologiska undersökningar och byggnadsdokumentationer under 1900-talet. Främst bör nämnas Martin Olssons omfattande undersökningar på slottet under 1920 – 30-talen i samband med stora renoveringsarbeten. Hans undersökningar finns noggrant redovisade i *Kalmar slotts historia, I-IV*. 1944. Senaste mera omfattande undersökning utfördes av Björn Petersson 1998 – 2000, där bl a borggården berördes av ledningsbyte liksom yttre borggårdens norra del.

Delar av den sträcka som nu schaktades hade tidigare undersökts, bland annat av Martin Olsson och Harald Åkerlund under första hälften av 1900-talet, se bild nedan.

Landskap, topografi och kända forn-lämningar

De äldsta delarna av Kalmar slott grundades under den tidiga medeltiden på östra delen av en liten holme som låg i direkt anslutning till den flacka strand där Kalmars första stadsbebyggelse kom att uppföras. Holmens hösta punkt låg vid denna tid ca 3 meter över strandlinjen. Den ursprungliga markytan består av vad som i trakten kallas ”jetterbotten”, d v s

sandig moig morän och stiger på landsidan från stranden svagt mot väster. Denna morän ligger i ett 20-25 meter tjockt skikt på den 600 miljoner år gamla Kambriska sandstensberggrunden, och sträcker sig i ett 500 meter brett bälte från Stensö längs stranden upp till Bergavik (Selling, D. 1984, s 10ff).

Kalmar slott ligger öster om och i direkt anslutning till det område där Kalmars medeltida stadsbebyggelse en gång låg. Resterna efter den medeltida stadens byggnader och kulturlager döljer sig bara några få decimeter under dagens markyta och täcker ett område drygt 1200 m². Förutom vissa delar av stadsmuren och den gamla kyrkogården centralt i staden är Kalmar slott den enda synliga resten efter den medeltida staden. Tidigare arkeologiska undersökningar har visat att inom det gamla stadsområdet innanför murarna finns bevarade kulturlager från 1200-1600-talet. Kulturlagren är som tjockast och mest välbevarade i stadens centrala delar, där mäktigheten kan uppgå till cirka 2,5 meter, medan ytorna närmast innanför stadsmuren i söder, väster och norr oftast innehåller något tunnare och torrare lager. Det medeltida stadsområdet öster om torget samt hamnen ligger idag delvis under utfyllnadsmassor som tillkommit i samband med att Stadsparken anlades under 1870-talet. Eftersom stranden ner mot slottsfjärden vid tiden för anläggandet av stadsparken var flack och tidvis översvämmades av vatten så fylldes marken ut med muddmassor där så behövdes. Samtidigt pågick byggnationen av det nya lasarettet på

västra sidan av Slottsvägen och senare även över Österlånggatan samt en del av den gamla kyrkogården. Schaktmassorna från byggnationen av lasarettet har troligen använts som fyllning vid anläggandet av den nya parken (Eriksson, L. m fl, 1980, s 38).

Kalmar stad har haft minst tre olika stadsplaner. Där den första varade från 1200-talet fram till år 1611, då staden brändes vid den danska belägringen. Efter Kalmarkrigets ödeläggelse av staden åren 1611-13 återtog den aldrig mer sin gamla utformning. Av allt att döma blev en ny stadsplan med radiellt gatunät genomförd och staden kallas i denna skepnad *cirkelstaden*. År 1647 eldhärjades staden återigen svårt, vilket i kombination med försvarsstrategiska motiv ledde till att bebyggelsen under 1650-talet flyt-

tades till sitt nya läge på *Kvarnholmen*. På befästningskartor från slutet av 1600-talet finns endast en väg inom det gamla stadsområdet, mellan slottet och det gamla *Västerport*. Den stora bykyrkan *S:t Nikolai* revs och jämnades med marken genom upprepade sprängningar åren 1678, 1771 och 1857 (Selling, D, 1984, s 20).

Liknande kulturlager som i det gamla stadsområdet finns även på slottsholmen, där de på den inre borggården uppgår till ca 1,5 meter i mäktighet. Vissa platser inom slottsområdet har tjockare lager, men dessa består då till största delen av påförda raseringsmassor och omrörda lager. I västra förborgen uppgår lagrens tjocklek till ca 3 meter.

Undersökningsresultat

Undersökningen genomfördes under ett flertal tillfällen under februari månad då olika faktorer gjorde att arbetet var tvunget att delas upp under flera dagar.

Vid undersökningen påträffades tre murar från tidigare bebyggelse på platsen. Mur 1 var den mur som Martin Olsson i sin rapport *Kalmar slott (1944)* tolkade som en del till den i

skrift från 1600-talet omnämnda bagarstugan. Muren gick tvärs över schaktet och var hårt nedbruten både på in- och utsidan. Den del som var bevarad var cirka 1,95 meter bred och som mest 0,6 meter hög. Den var till största delen uppförd av kalksten lagd i bruk. Tidigare schaktning för elledning kan ha förstört delar av den.

Bild 2. Schaktets placering på den södra borggården.

Bild 3. Murarnas placering i schaktet.

Bild 4. Mur 1 i plan från norr.

Bild 5. Mur 2 i plan från väster.

Mur 2 låg något längre öster ut. Även denna mur gick tvärs över schaktet och var i något sämre skick än mur 1. I toppen av muren låg en åskledare nedschaktad sedan tidigare. Även mur 2 var nedbruten både på in- och utsidan och det gick inte att se hur bred den hade varit i ursprungligt skick. Den del av muren som var bevarad var 2,7 meter bred och som mest 0,5 meter hög. Den bestod liksom mur 1 till största delen av kalksten, kanske med något större del inblandning av marksten, lagd i kalkbruk.

Bild 6 (ovan) och 7 (nedan). Murarna genomborrade. Båda bilderna tagna från väster.

Bild 8. Borrkärnorna placerade i lådor.

Då det inte gick att schakta förbi då vi inte visste var eventuella genombrott skulle kunna finnas föreslog och fick vi tillstånd till att göra genomborrningar av både mur 1 och 2. Borrkärnorna skall enligt uppgift sparas uppmärkta på slottet.

Längst i väster i den södra schaktväggen fanns mur 3. Det gick inte att se att den fortsatte på andra sidan det cirka 1 meter breda schaktet så en större del var bortbruten. Den var till skillnad från de andra två uppförd delvis med tegel. Den del som stack ut ur schaktväggen var ungefär 1,4 meter bred.

Bild 9. Mur 3 Stack endast ut i schaktkanten. Foto från nordost.

Tolkning

Den mur, mur 1, som vi påträffade vid schaktningen sammanfaller väl med den mur som Olsson och Åkerlund undersökte under första hälften av 1900-talet och som de tolkade som en mur till bagarstugan som Olsson anser skall ha funnits på södra borggården. Vid undersökningen på tidigt 1900-tal undersökte Olsson och Åkerlund också delar av en tidigare ringmur på den södra sidan. De bevarade väggpartierna av bagarestugan ligger i förband med den södra ringmuren och är på så sätt samtida med denna. Utifrån sina iakttagelser vid de undersökningar som han företog så anser Olsson att bagaregården och den södra ringmuren måste var yngre än Rödkullatornet, och alltså också huvudborgen. De arkeologiska undersökningarna visade att muren mot tornet inte är sammanfogad med densamma. Olson menar vidare att på grund av murverkets karakter har bagaregården inte uppförts samtidigt med borgen utan till kommit i ett senare skede som han vill lägga till perioden 13-1400-tal. Han anser dock att stenbyggnaderna skall ha föregåtts av ekonomibyggnader uppförda i trä. *”Härför talar bl. a det förhållandet att huvudborgens södra ringmur haft så omfattande försvarsanordningar med utanpå muren hängande skyttegång av trä.....”* (Olsson, M. 1944). Ett skriftligt belägg för att bagaregården verkligen existerat på Kalmar slott är i ett brev från Hemming Gahd till riksförståndaren Svante Nilsson den 6 dec 1506. Där berättar Hemming Gahd hur han planerar att inta slottet genom att komma över muren vid bagaregården. Vid Olssons undersökning av husen

fann han dock, eller presenterar han, inga fynd som närmare kan datera eller bestämma husets funktion. Tyvärr var det en så ytterst liten del av muren som blottades vid schaktningen att det är svårt att dra några nya tolkningar utifrån resultaten.

Den mur som vi påträffade längst i väster, mur 3, kom att ligga inuti den konstruktion som tolkats som bagarestugan så kanske rör det sig inte om en mur utan kanske en uppmurad konstruktion inne i själva byggnaden. Eventuellt kan det vara delar till en murad ugn som funnits i bagarstugan.

Mur 2 var en mur som Olsson och Åkerlund inte dokumenterade vid sina undersökningar vilket är lite underligt då de undersökte ett schakt i murens omedelbara närhet. Detta kan tyda på två saker, antingen så är muren sämre bevarad på andra ställen eller så låg deras schakt inte tillräckligt nära för att de skulle upptäcka den. Vad den kan tillhöra eller det ålder är i dagsläget inte möjligt att avgöra.

För alla tre murarna är det svårt att göra större tolkningar efter de lämningar som påträffades vid schaktningen för vattenledningen då schaktets ringa bredd endast gett oss möjlighet att noggrant mäta in var på borggården de olika konstruktionerna är belägna och inte några möjligheter att göra några stora tolkningar. Uppdraget var ju att se till att inga murar eller konstruktioner skadades mer än nödvändigt. Då man valde att borra igenom dem så finns större delarna av murarna kvar inför eventuella framtida undersökningar.

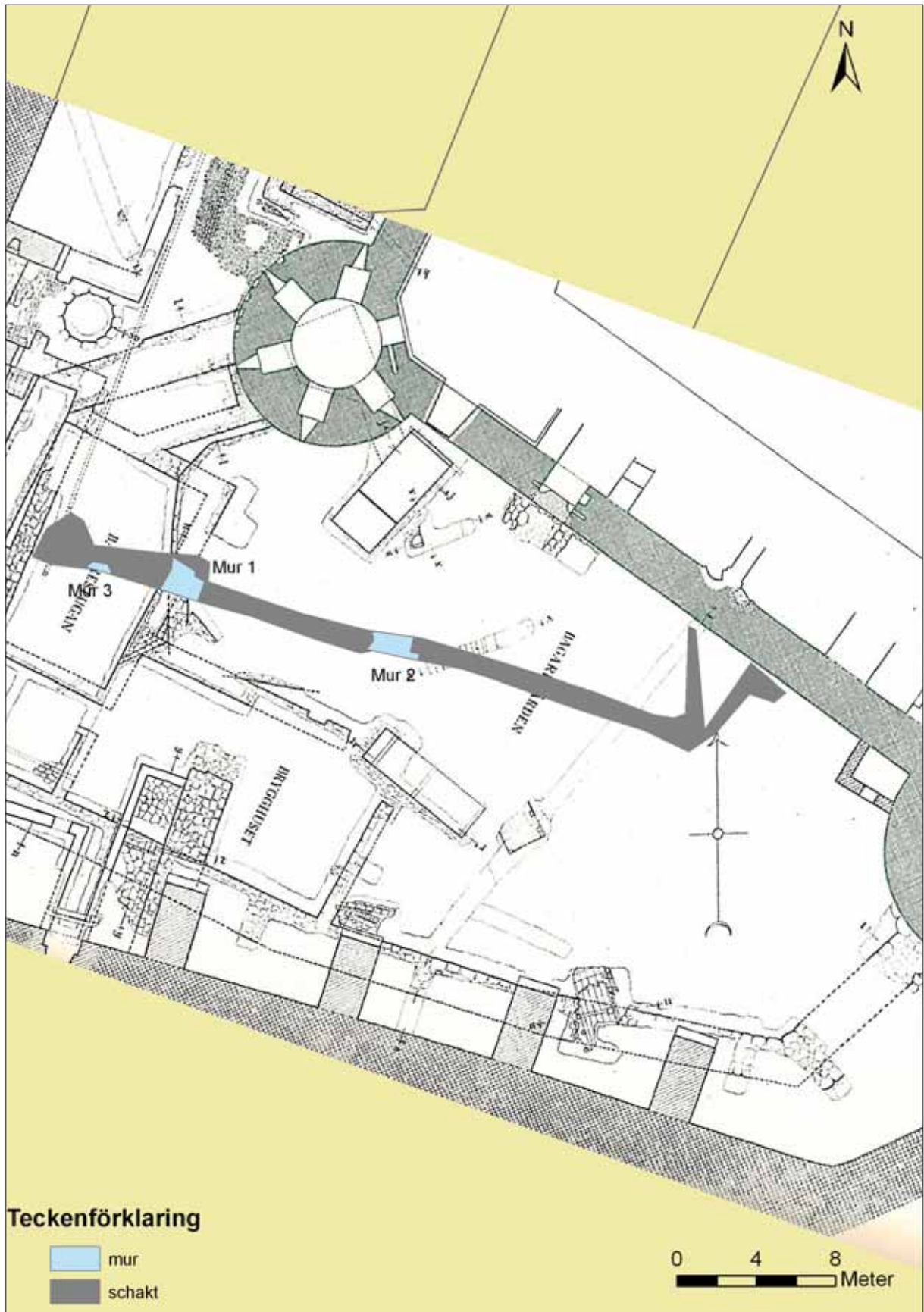

Bild 10. Vårt schakt och Olssons dokumentation från tidigt 1900-tal sammanlagda. Mur 1 överensstämmer med den mur som han tolkade som bagarestugan.

Referenser

- Olsson, M. 1944. *Kalmar slotts historia, I. Tiden intill 1300-talets mitt*. Kungliga Vitterhets-, historie- och antikvitetsakademien. Stockholm
- Olsson, M. 1944. *Kalmar slotts historia, IV. Ritningar*. Kungliga Vitterhets-, historie- och antikvitetsakademien. Stockholm
- Petterson, B. 2002. *Kalmar slott. Arkeologisk undersökning och murverksdokumentation 1998-2000*. Rapport Kalmar läns museum 2002:5.
- Selling, D. 1982. *Senmedeltidens Kalmar, I. Hammarström (red). Kalmar stads historia II. Från Kalmarunionens stad till den nya stadsgrundningen på Kvarnholmen*. Kalmar

Tekniska och administrativa uppgifter

Länsstyrelsens dnr: 431-72-09

Kalmar läns museums dnr: 33-9-09

Projektnummer KLM: 09/25

Uppdragsgivare: Statens fastighetsverk

Landskap: Småland

Kommun: Kalmar

Socken: Kalmar

Fastighet: Kalmar slott

Fornlämningsnr: 54

Ek. karta: 4G6g Kalmar

X koordinat: 6281303

Y koordinat: 1533693

M ö h: 1,7-2,8 möh

Fältarbetstid: 2009-02-03-2009-02-23

Antal arbetsdagar: 2 dagar

Maskintid: 16 timmar

Personal: Cecilia Ring

Du nr: Du123:1-36

Dokumentation: All dokumentation förvaras på KLM.

Inmätning: Inmätningar är genomförda med Geodimeter totalstation eller GPS. Koordinater och höjdangivelser i rikets koordinatsystem RT90 2,5 gon V.

Adress

Box 104, S-391 21 Kalmar

Telefon

0480-45 13 00

Fax

0480-45 13 65

E-post

info@kalmarlansmuseum.se